

Doğru bilgi doğru kaynaktan alınır...

Selçuklu Kültür ve Medeniyeti

Prof. Dr. Ali ÖNGÜL

ÇAMLICA

İstanbul 2018

KISALTMALAR

- AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi
a.mlf. : Aynı müellif
a.mkl. : Aynı makale
bk : Bakınız
çvr. : çeviren
DİFD : Darulfünûn İlahiyat Fakültesi Dergisi
DGBİT : Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA : Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicrî
haz. : Hazırlayan
hş. : Hicrî-şemsî
İA. : İslâm Ansiklopedisi
İTED : İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
Krş. : Karşılaştırınız
Ktp. : Kütüphane
nr. : Numara
nşr. : Neşreden
ö. : Ölümü
SA : Sanat Ansiklopedisi
SAD : Selçuklu Araştırmaları Dergisi
s. : Sayfa
str. : Satır
sy. : Sayı
ŞM : Şarkiyat Mecmuası
TAD : Tarih Araştırmaları Dergisi

- TD : Tarih Dergisi
TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TED : Tarih Enstitüsü Dergisi
THİTM : Türk Hukuk İktisat Tarihi Mecmuası
TKD : Türk Kültürü Dergisi
TM : Türkiyat Mecmuası
trc. : Tercüme
TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
Trç. : Türkçe
VGM : Vakıflar Genel Müdürlüğü
VD : Vakıflar Dergisi
v.d. : ve devamı
vr. : Varak
v.s. : ve saire
yk. : Yaprak

İÇİNDEKİLER

Önsöz	XI
-------------	----

DEVLET TEŞKİLATI

Hâkimiyet Anlayışı	1
Veliâhdlık	5
Hâkimiyet Alâmetleri	7
a) Manevî Alâmetler	7
b) Maddî Alâmetler	10

SARAY TEŞKİLATI

Büyük Hâcib (Hâcibü'l-hüccab, Hâcib-i kebîr) ve diğer Hâcibler	28
--	----

HÜKÜMET TEŞKİLATI

A) Merkez Teşkilatı	36
a) Büyük Divanı Oluşturan Divanlar	37
b) Diğer Divanlar	39
B) Eyâlet Teşkilatı	42

ASKERÎ TEŞKİLAT

A) Büyük Selçuklularda	44
B) Anadolu Selçuklularında	46
C) Kirman Selçuklularında	47

İLMİYE VE ADÂLET TEŞKİLATI

1) İlmiye Teşkilatı	49
Selçuklularda Dînî Siyaset, Mezheb ve Tarikatlar	49
2) Adâlet Teşkilatı	50
a) Şer'î Yargı Sistemi	50
b) Örfî Yargı Sistemi	50

TOPRAK VE HALK

A) Selçuklularda Toprak	51
1) Has (Hass) Arazi	51
2) İktâ Sistemi	52
3) Mülk (Özel) Arazi	52
4) Vakıf Arazi	52
B) Selçuklularda Halk	55

İKTİSADÎ DURUM.....	59
---------------------	----

EĞİTİM FAALİYETLERİ

a) Medreselerin Kurulmasından Önceki Durum	67
b) Medreselerin Kurulmasından Sonraki Durum	73

KÜLTÜR FAALİYETLERİ

I) Büyük Selçuklularda	79
a) Din Adamları	79
b) Astronomi Bilginleri	93
c) Dilciler ve Belâgatçılar	97
d) Tıp Bilginleri	98
e) Tarihçiler	99
f) Coğrafyacılar	108
g) Şâirler ve Edipler	110
II) Irak Selçuklularında	116
a) İlim Adamları	116
b) Şâirler ve Edipler	116
III) Kirman Selçuklularında.....	117

a) Din Adamları ve Âlimler	118
b) Tarihçiler ve Şâirler	122
IV) Anadolu Selçuklularında	125
a) Tarihçiler	125
b) Mutasavvıflar	130

GÜZEL SANATLAR (SELÇUKLU SANATI)

A) Mimarî	145
I) Büyük Selçuklular ve Irak Selçuklularında Mimarî	145
II) Kirman Selçuklularında Mimarî	149
III) Anadolu Selçuklularında Mimarî	151
B) Diğer Sanatlar	156
1) Oyma, Kabartma ve Figürlü Sanatlar	156
2) Çini Sanatı	160
3) Maden Sanatı	162
4) Halı Sanatı	163
5) Kumaş Sanatı	164
6) Minyatür Sanatı	165
7) Hat Sanatı	169
Terimler Sözlüğü	173
BİBLİYOGRAFYA	177
DİZİN	199

Ö N S Ö Z

Türkler, Anayurtları Orta Asya'da ve göçüp yayıldıkları yerlerde pek çok devlet kurmuşlardır. Türklerin dünya üzerinde yayılışlarını ve hâkimiyet hareketlerini dört büyük ana devre ayırmak mümkündür. İslâm'dan önce Hun İmparatorluğu ve Göktürk Kaanlığı; İslâm'dan sonra ise Selçuklu ve Osmanlı devletleri.

İlk iki devir, Orta Asya'da Türk nüfusu kaynak ve kuvvetini meydana getirmekte ve dünya tarihinde de önemli bir rol oynamakla beraber bu devirlerin Türkistan dışında vuku bulmuş yayılma ve tesirleri, asırların derinliklerine gömülmüş ve zamanla izleri kaybolmuştur. Buna mukabil Selçuklu ve Osmanlı devirleri Türk ve İslâm tarihinde önemli bir yer teşkil eder. Türk ve dünya tarihinde büyük bir kudret ve hayatiyetin temsilcileri olarak cihânşümül ve millî tesirleri günümüze kadar devam eder.

Selçuklular tarihi, bu devirlerden üçüncüsünü teşkil eder. Selçuklular, 960 tarihlerinde kuzeydeki Oğuz Yabgu Devleti'nin başşehri Yenikent'ten ayrılıp güneydeki Cend'e geldiklerinde doğuda Karahanlılar, Sâ mânîler ve Gazneliler; batıda Bizans Devleti ve Mısır Fatımî Halifeliği; güneyde ise Abbasî Halifeliği ve Büveyhî Devleti bulunuyordu. Selçuklular, bu sıralarda Gazneliler'e karşı savaşılan Sâ mânîler'in daveti üzerine Maverâünnehir'e gelerek Karahanlı saldırılarına karşı Sâ mânîler'e yardım ettiler. Ancak Selçuklular'ın yardımına rağmen Sâ mânî Devleti yıkılmaktan kurtulamadı (1005). Sâ mânî Devleti'nin yıkılmasından sonra Selçuklular kendilerine daha güvenilir bir yurt bulmak amacıyla buradan ayrılıp Horasan'a geçtiler. Burada Gazneliler'le yapılan mücadeleler sonucu Dandanakan zaferinden sonra (1040) Büyük Selçuklu Devleti'ni resmen kurdular.

Selçuklu Devleti'nin kurulduğu sıralarda İslâm dünyasında bir birlik ve istikrar yoktu. İktisadî durum birçok dengeyi bozmuştu. Bu sıralarda Şîî ve Batınî hareketler de İslâm dünyasını kemirmeye başlamıştı. Karmatîler Horasan, Suriye ve Yemen'de propaganda merkezleri oluşturdukları gibi Ahsa ve Bahreyn'de 899 yılında müstakil kominist bir devlet kurarak Bağdat Abbasî Halifeliği ile uzun yıllar mücadele ettiler. Bu sıralarda Batınîler de gizli teşkilatçılığın ilk numunesini oluşturmuşlardı. Mısır'daki Fatımîler ise aşırı şîî akımlarını organize ediyorlardı. Abbasî Hilâfeti de İran'a hâkim olan Şîî Büveyhî Devleti'nin baskısı altındaydı ve kendi iç meseleleriyle uğraşıyordu. Bu dönemde güçlü bir devlet gibi görünen Karahanlılar, ancak doğudan gelen saldırılara karşı koyuyordu. Horasan ve Afganistan'a hâkim olan Gazneliler ise daha çok Hindistan seferleriyle uğraşıyordu. Bu ortamı fırsat bilen Bizanslılar harekete geçip Erzurum ve Toroslar çizgisi üzerinde bulunan güçlü Uc teşkilâtını yıkmışlar, Kuzeyden Azerbaycan'a güneyden de Antakya ve Urfa'ya kadar İslâm şehirlerini alıp sınırlarını buralara kadar uzatmışlardı.

Böyle bir ortamda tarih sahnesine çıkan Selçuklular, Dandanakan zaferinden sonra Selçuklu Devleti'ni kurup batıya yönelerek İran, Irak, Suriye ve Anadolu'ya hâkim oldular, İslâm dünyasındaki birliği ve istikrarı sağladılar. Selçuklu Devleti'nin parlak dönemlerinde devletin sınırları Orta Asya'dan Ege kıyılarına ve Kafkaslar'dan Yemen'e kadar uzanıyordu. Bu geniş coğrafyada siyasî birliğin ve ekonomik istikrarın sağlanması eğitim-öğretim, kültür ve sanat konusunda da kendini göstermiş, Selçuklu kültür ve medeniyeti meydana gelmiştir. Üzerinde çalıştığım bu eserin faydalı olacağını ümit eder, basımında emegi Çamlıca İlim, Kültür ve Tarih Araştırmaları Merkezi uzmanlarına teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ali ÖNGÜL